

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, İşçi Dövizleri ve Bankacılık Sektörü Gelişimi: Türkiye Örneği

Özet

Bu çalışmanın amacı gelişmekte olan ekonomilerden biri olan Türkiye için işçi dövizleri, doğrudan yabancı yatırımları ve bankacılık sektörünün gelişimi arasındaki ilişkilerin araştırılmasıdır. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler 1974-2012 arasındaki yıllık veriler kullanılarak Toda Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik analizi yardımıyla incelenmiştir. Uzun dönemde Toda Yamamoto (1995), kısa dönemde etki-tepki, yöntemlerine dayanan analizler sonucu elde edilen bulgular kredi hacminden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığına işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, artan kredi hacimleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmektedir. Çalışma kapsamında beklenen bir sonuç olarak bankacılık sektörü mevduat birikimlerinin kredi hacimlerinde artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, bulgular Türk bankacılık sektörü gelişiminin işçi dövizlerinin ülkeye girişinde teşvik edici bir unsur olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Elde edilen bulgular doğrudan yabancı sermaye yatırımları ya da işçi dövizlerinin bankacılık sektörü gelişimi üzerindeki etkisini desteklememektedir.

İlhan EGE¹
Serkan ŞAHİN²

Anahtar Kelimeler: İşçi Dövizleri, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Bankacılık Sektörü Gelişimi

Foreign Direct Transfers, Remittances and the Development of the Banking Sector: Turkish Case

Abstract

This paper aims to examine the relation between remittances, foreign direct investment (FDI) and banking sector development for a developing economy; we have more specifically chosen the case of Turkey. Using annual data from 1974 to 2012, we examine their relationship using causality analysis developed by Toda Yamamoto (1995). Our short run and long run analyses based on generalized impulse response and Toda Yamamoto Granger Non Causality approaches (1995) suggest that there is unidirectional granger causality running from credit volume to FDI. This means that increases in credit volumes leads to FDI flows to Turkey. Moreover, increase in FDI to home is seen as an incentive for worker remittances. As expected, it is found in this study that increase in deposit accounts leads to high credit volumes in Turkey. In addition, banking sector development is seen as incentive for the worker remittances. However, we could not find any evidence supporting the effect of FDI or remittances on banking sector development.

Keywords: Remittances, Foreign Direct Investment, Banking Sector Development.

¹ Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: iege@hotmail.com

² Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta: serkansans@hotmail.com

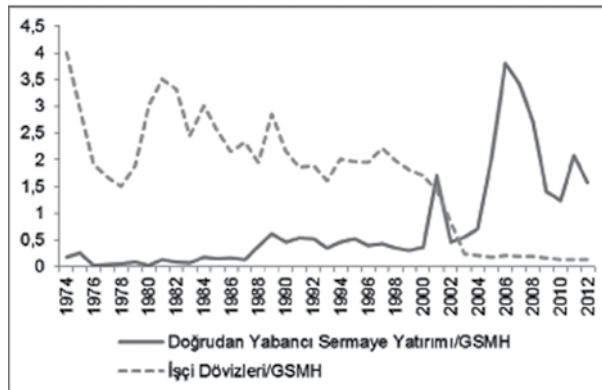
1. GİRİŞ

Kurumsal veya bireysel yabancı yatırımcıların uzun vadeli yönetim hakkı elde etmek amacıyla yapmış olduğu sermaye harcaması doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanmaktadır (IMF, 1993). Finansal gelişim ise sistemde meydana gelen tüm olumlu (aktif büyüme, finansal derinleşme v.b) gelişmelerin bütünü olarak ifade edilmektedir (Öçal, 1999: 272). Tasarruf fonlarının aktif büyüklüğünün artırılması ve bu tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesi ile finansal gelişme büyük oranda sağlanabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile finansal gelişme arasında nedensellik ilişkisinin araştırılmasının ardında çok sayıda teşvik edici neden bulunmaktadır. İlk olarak, doğrudan sermaye yatırımları bir ekonomideki para arzının artmasına neden olmakta ve artan para arzı ise finansal piyasalarda ve bankacılık sektörü içinde değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, para arzının da doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. İyi işleyen bir finansal piyasa ve yüksek hacimli para arzı doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişinde teşvik edici bir unsur olarak görül-

mekte, artan para arzının yatırımcıların yabancı yatırım miktarının artmasına neden olduğu düşünülmektedir (Oladipo, 2013: 812; Shahrudin vd., 2010: 244; Heriot, 2008: 8). Dolayısıyla, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile finansal gelişme arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi mümkün olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile birlikte en büyük fon akışı sağlayan kaynaklardan bir diğeri ise işçi dövizleridir (Aggarwal vd., 2011: 255). İşçi dövizlerinin ve doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'deki gelişimi zaman içinde dalgalanma göstermiştir. Türkiye'den yurtdışına giden işgücü 1960'lı yıllarda çok sınırlı iken, 1970'li yıllarda Avrupa'da giderek azalan genç nüfus nedeniyle, Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden işçi sayısında ciddi artış yaşanmıştır (Sarıtaş, 2011: 163). Başta Almanya'da yaşayan Türk işçilerinin getirmiş olduğu dövizler başta olmak üzere, işçi dövizleri dönem dönem Türkiye ekonomisi için ciddi tutarlara ulaşmıştır. Bu bağlamda, yerel bankalar aracılığı ile sisteme milyarlarca dolar fon girişi sağlandığı Türkiye ve Brezilya'da olduğu gibi diğer gelişmekte olan ülkeler için de işçi dövizleri önemli bir finansman kaynağı olarak kabul edilmektedir (Giuliano ve Ruiz-Arranz, 2009: 145).

Şekil 1: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İşçi Dövizleri (Tablo veriler kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Türkiye'ye gelen işçi dövizlerinin GSMH içindeki payı 1974 yılındaki %4 seviyesinden 2012 yılında %0,12 düzeyine kadar gerilemiştir, bunun yanında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının payı ise 2008 yılındaki %0,17 seviyesinden %4 düzeyine yükselmiştir. Ancak, bu aralıkta, 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisi ile bu oran %2 seviyesine kadar gerileme göstermiştir. Buna rağmen, Türkiye'ye gelen işçi dövizleri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sistemin gelişimine önemli katkılarda bulunduğu düşünülmektedir.

Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile hem ekonomik (Abala, 2014; Umoh vd., 2012; Gudaro vd., 2010; Berthelemy ve Demurger, 2001; Borensztein vd., 1998) hem de finansal gelişme ile arasındaki ilişkiler (Ayouni vd., 2014; Sghaier ve Abida, 2013; Chee ve Nair, 2010; Samadi vd., 2011; Choong ve Lim, 2009) detaylı olarak incelenmiştir. Benzer şekilde, işçi dövizlerinin finansal gelişme (Sami, 2013; Ağır vd., 2011; Oke vd., 2011; Noman ve Uddin, 2011; Alfaro vd., 2003) ve ekonomik gelişmişlik düzeyi (Hussain ve An-

jum, 2014; Siddique ve Selvanathan, 2010; Giuliano ve Ruiz-Arranz, 2009; Fayissa, 2008) üzerindeki etkisi üzerine çok sayıda çalışma yürütülmüştür. Ancak, söz konusu çalışmalar arasında Türkiye için yapılan analizler sınırlı kalmıştır. Bu çalışma kapsamında doğrudan yabancı sermaye yatırımları, işçi dövizleri ve bankacılık sektörü gelişiminin Türkiye örneği üzerinden incelenmesi ve bu yolla literatüre katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmı olan 2. bölümünde kısa bir literatür taramasına yer verilecek, 3. Bölümde veri ve metodoloji hakkında bilgi aktarılacak, elde edilen bulgular paylaşılacak ve son olarak 4. bölümde sonuç ve tartışmalara yer verilecektir.

2. LİTERATÜR

Literatürde genel olarak kabul gören yoruma göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve işçi dövizleri gelişmekte olan ülkelere en büyük fon akışı sağlayan iki önemli unsur olarak piyasaların gelişmesine önemli katkıda sağlamaktadır (Aggarwal vd., 2011: 255). Literatürde çok sayıda çalışmanın, doğrudan yabancı yatırımlar ve işçi dövizlerinin ekonomik kalkınma, eğitim ve yoksullukla mücadele üzerindeki etkisini incelediği görülmektedir. Ancak, sınırlı sayıda çalışmanın finansal gelişme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve işçi dövizleri arasındaki ilişkiyi detaylı olarak irdelediği dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardan bir kısmı bankacılık sektörü gelişimini, sermaye piyasası gelişimi ile birlikte analiz etmişler ve bu gelişimin birleşimini finansal gelişme olarak tanımlamışlardır. Bu çalışmaların bir çoğunda bankacılık sektöründeki gelişme finansal sistemin gelişmesine entegre olarak düşünülmüş, herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Bu çalışmalar arasında öncülük eden araştırmasıyla, Dutta ve Roy (2011: 303), 97 ülkenin verisini panel veri yöntemiyle analiz etmiş ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile finansal gelişme arasında belirli bir eşik noktasına kadar pozitif yönlü bir ilişki bu noktadan sonra ise negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Bir diğer çalışmada ise Zakaria (2007: 1), 37 gelişmekte olan ülke ekonomisi üzerinde analiz yapmış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bankacılık sektörünün gelişimine katkı sağladığına dair herhangi bir bulguya ulaşamamıştır. Nasser ve Gomez (2009: 60) ise 15 Latin Amerika ülkesine ait verilerle yürüttüğü analizlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ban-

kacılık sektörünün gelişimine pozitif yönde katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Dört Kuzey Afrika ülkesi (Tunus, Fas, Cezayir ve Mısır) üzerine yapılan çalışmada ise bankacılık sektörünün gelişimi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında yine pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır (Sghaier ve Abida, 2013: 1). Elde edilen bulgular, genel anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bankacılık sektörünün gelişimi üzerindeki etkisinin pozitif olduğu yönünde olsa da tam anlamıyla genel kabul görmüş bir görüşün var olmadığı görülmektedir.

İşçi dövizleri ile finansal gelişme arasındaki ilişki ise teorik olarak belirsizliğini korumaktadır. Ancak, literatürde bazı ampirik çalışmalar, belirsizliklerin bazılarının ortadan kaldırılmasına katkı sağlamaktadır. Buna göre, Doğu ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri (Male, 2009: 1-3), Latin Amerika ülkeleri (Fayissa ve Nsiah, 2010: 1), 99 gelişmekte olan ülke (Aggarwal vd., 2011: 255), Pakistan (Shahbaz vd., 2007: 133), 44 Sahraaltı Afrika ülkesi (Gupta vd., 2007: 1), 100 gelişmekte olan ülke (Giuliano ve Ruiz-Arranz, 2009: 144) ve Nijerya (Oke vd., 2011: 218) üzerine yapılan çalışmalarda işçi dövizlerinin finansal gelişmeye pozitif yönde katkıda bulunduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Noman ve Uddin (2011: 62-63) ise işçi dövizleri ile bankacılık sektörünün gelişimi arasındaki ilişkinin iki yönlü bir ilişki olduğunu Bangladeş, Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka ülke verileri üzerinde yaptığı çalışmada ortaya koymuştur. Buna göre, bu ülkelerde hem işçi dövizlerinden bankacılık sektörünün gelişimine doğru hem de bankacılık sektörünün gelişiminden işçi dövizlerine doğru nedenselliğin varlığı ortaya konulmuştur.

Türkçe finans yazınında işçi dövizleri ile finansal gelişmeyi inceleyen çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan birinde Sayan (2004: 68), Türkiye ekonomisi için işçi gelirlerinin önemini vurgulamış ve Türkiye'nin işçi gelirleri ile Türkiye ve Almanya'daki ekonomik dalgalanmalar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmasında Sayan, Türkiye'ye gelen işçi dövizleri ile Almanya ve Türkiye'deki ekonomik büyüme ve kriz dönemleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, Türkiye'ye giren işçi dövizlerinin Almanya ekonomisindeki dalgalanmalardan etkilenmediği ancak Türkiye ekonomisindeki değişimlere duyarlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sayan ve Kuru (2007:

23-25) sosyo-ekonomik yapılarının birbirlerine benzemesi nedeniyle Meksika ve Türkiye üzerine analizlerde bulunmuşlardır. Sayan ve Kuru (2007: 23-25) çalışmalarında Meksika ekonomisinin yavaşladığı, işsizlik oranlarının arttığı dönemlerde Meksika'ya giren işçi döviz hacminin arttığı ancak Türkiye'ye giren işçi dövizlerinin ülke ekonomisinin yavaşladığı dönemlerde tam tersine azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Sayan (2006: 15) 6 düşük, 6 orta ve düşük gelirli ülke (Bangladeş, Hindistan, Fildişi Kıyısı, Lesoto, Pakistan, Senegal, Cezayir, Dominik Cumhuriyeti, Jamaika, Ürdün, Fas ve Türkiye) üzerinde 1976-2003 yılları arasındaki verileri kullanarak yürüttüğü çalışmada işçi dövizlerinin bazı ülkelerde dönemsellik gösterdiği bazı ülkelerde ise göstermediği, bu farklılıkların ülkelerin kendine has karakteristik özelliklerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Ağır vd. (2011: 454) Türkiye'nin de içinde bulunduğu MENA ülkeleri üzerine yürütmüş olduk-

ları panel veri analizleri sonucunda işçi dövizlerinin finansal gelişmeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

3. VERİ VE METODOLOJİ

Çalışma kapsamında ülkemize gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, işçi dövizleri ve ülkemiz bankacılık sektörünün gelişimini temsil eden iki farklı değişkene ait 1974-2012 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Mevduat/GSMH ve Krediler/GSMH oranları, bankacılık sektöründeki gelişmeyi temsil eden değişkenler arasında kabul edilmektedir (Ayaydın ve Baltacı, 2013: 96; Akinboade ve Kinfaç, 2014: 826-833). Söz konusu değişkenlere ait veriler, Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından elde edilmiş, aşağıdaki gibi sınıflandırılmış ve değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 1'de yer verilmiştir.

REMIT: Yurda giren işçi dövizleri

DEPOSIT: Mevduat / GSMH

FDI: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları

CREDIT: Krediler/ GSMH

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	REMIT	FDI	DEPOSIT	CREDIT
Ortalama	1.701	0.745	30.776	21.841
Medyan	1.895	0.398	26.161	17.941
Maksimum	4.006	3.802	64.592	54.395
Minimum	0.129	0.020	17.898	13.588
Std. Sap.	1.080	0.935	13.674	9.497

Tablo-1'de yer alan istatistikler GSMH'nın yüzdesi cinsinden ifade edilmiştir. Değişkenler ile ilgili korelasyon analizine ise Tablo-2'de yer verilmiştir. Beklendiği üzere, bankaların mevduat hesaplarının GSMH'ya oranının ve bankalar tarafından

sağlanan kredilerin GSMH'ya oranının doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile pozitif yönlü korelasyon gösterdiği görülmektedir. Ancak, söz konusu değişkenler ile işçi dövizleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu da dikkat çekmektedir.

Tablo 2: Korelasyon Matrisi

	REMIT	FDI	DEPOSIT	CREDIT
REMIT	1	-0.701	-0.790	-0.574
FDI	-0.701	1	0.684	0.541
DEPOSIT	-0.790	0.684	1	0.870
CREDIT	-0.574	0.541	0.870	1

Söz konusu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edilmesinde kullanılabilecek çok sayıda farklı yöntem bulunmaktadır. Ancak bu yöntemler arasında, Toda-Yamamoto (1995) yak-

laşımı eş bütünleşme analizine gerek duymaması, değişkenlerin hangi seviyede durağan olduklarına bakılmaksızın analizlerin yapılabilmesi nedeniyle tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu yöntemle değişkenler arasında eş bütünlük olmasa dahi nedensellik analizi yapılabilmektedir. Ayrıca, durağan seriler elde etmek için değişkenlerin farkının alınmasına gerek olmadığından verilerde bilgi kaybı sorunu yaşanmamaktadır. Bu yaklaşımda, ilk olarak değişkenler kullanılarak Vektör Otoregresif Model (VAR) tahmin edilmektedir. Bunun ardından optimal meritebe belirlenip en yüksek entegrasyon mertebesi $k+d_{max}$ modelin mertebesine (k) eklenmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda aşağıdaki model çalışma kapsamında test edilmiştir.

$$Z_t = \delta + \beta_1 Z_{t-1} + \beta_2 Z_{t-2} + \dots + \beta_{k+d} Z_{(t-k+d)} + U_t$$

Denklemden Z_t logaritması alınmış FDI, REMIT, DEPOSIT, CREDIT (LFDI, LREMIT, LDEPOSIT, LCREDIT) değişkenlerini, δ sabit terimler vektörünü, β_i katsayılar matrisini ve son olarak U_t hata terimini ifade etmektedir. Modelin analiz edilmesinin ardından katsayılar Wald testi yardımı ile test edilmiştir.

4. BULGULAR

Farklı zaman dilimlerinde ortalaması, varyansı ve otokovaryansı değişim göstermeyen seriler durağan olarak kabul edilmektedir. Durağanlık analizleri için çok sayıda test geliştirilmiştir.

Tablo 3: Birim Kök Testleri

		ADF	PP	KPSS
Düzye	LREMIT	0.071967(0)	0.071967	0.597453**
	LFDI	-1.663916(0)	-1.324077	0.663165**
	LDEPOSIT	-0.517537(0)	0.408482	0.512696**
	LCREDIT	0.502396(0)	0.331054	0.439040*
Düzye (Trendli)	LREMIT	-1.175905(0)	-1.175905	0.168630**
	LFDI	-4.687211(0)***	-4.687211***	0.063939
	LDEPOSIT	-1.213418(0)	-0.861065	0.194945**
	LCREDIT	-0.526296(0)	-0.582648	0.156055**
Birincil Fark	DLREMIT	-4.522752(0)***	-4.528087***	0.068128
	DLFDI	-8.678713(0)***	-9.489045***	0.335966
	DLDEPOSIT	-4.711323(0)***	-4.632597***	0.397452*
	DLCREDIT	-4.441178(0)***	-4.345505***	0.306186
Birincil Fark (Trendli)	DLREMIT	-4.612806(0)***	-4.494448***	0.167464
	DLFDI	-8.621041(0)***	-9.358390***	0.295767**
	DLDEPOSIT	-5.204994(0)***	-8.232431***	0.175574**
	DLCREDIT	-4.815420(0)***	-5.138402***	0.128593*

*D ifadesi birincil dereceden farkı alınmış değişkenleri, ***, ** ve * üst bilgileri ise sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılıkları temsil etmektedir. Gecikme uzunluğu SIC kriterine göre belirlenmiştir.*

Ancak bu testler arasında genişletilmiş Dickey-Fuller (1979-1981) (ADF), Philips-Perron (1988) (PP), Kwiatkowski, Philips, Schmidt ve Shin (1992) (KPSS) testleri öne çıkmaktadır. KPSS testinin amacı, diğer testlerde olduğu gibi zaman serilerini trendden arındırarak birim kök testi uygulamak olsa da, Kwiatkowski, Philips, Schmidt ve Shin (1992) kullandıkları yöntem ile birim kök ölçme gücünü geliştirdiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, KPSS testinin gücünün ADF test istatistiğine kıyasla daha iyi olduğu genel kabul gör-

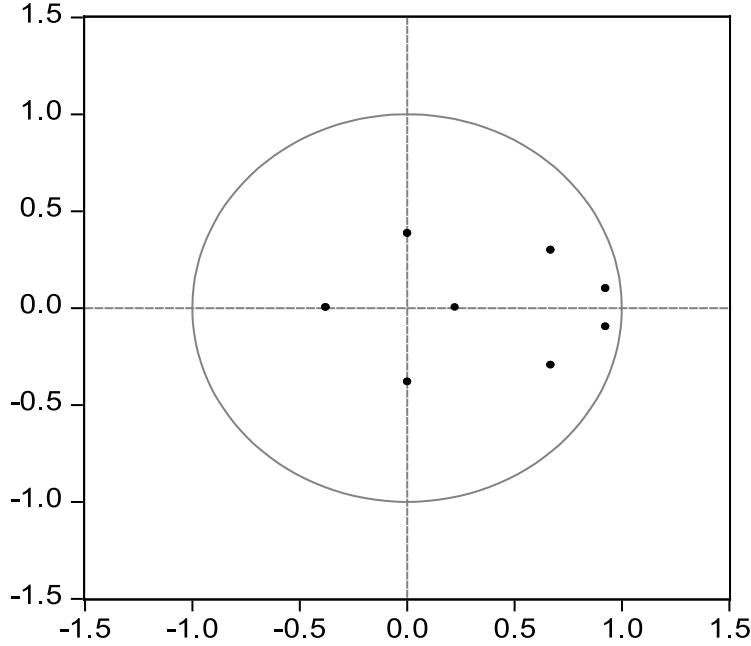
mektedir (Çabuk ve Balcılar, 1998). Çalışma kapsamında söz konusu durağanlık analizleri veriler üzerinde test edilmiş ve birim kök testlerine Tablo-3'de yer verilmiştir. Buna göre LFDI değişkeninin düzeyde durağan I(0), diğer tüm değişkenlerin ise birinci farklarının alınmasından sonra I(1) durağan hale geldikleri görülmektedir. Bu durumda, çalışmamızda maksimum entegrasyon mertebesi (d_{max}) (1) olarak belirlenmiştir. LR, FPE, AIC bilgi kriterleri dikkate alındığında modelin asıl mertebesinin (k) (2) olduğu görülmektedir. Bu bağlamda,

$VAR(k+d_{max})$ sistemi çalışmamızda VAR (3) modelinin tahmin edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yaklaşımın en temel özelliklerinden biri de, kurulan VAR sisteminin durağanlık göstermesi gerektiğidir. Söz konusu durağanlık otoregresif te-

rimlerin ters köklerinin birim çember içinde kalıp kalmamasına göre değerlendirilmektedir. Buna göre, eğer tüm noktalar birim çember içinde yer alıyor ise analiz edilen sistemin doğru modellenmiş ve durağan olduğu söylenebilir. Şekil-2 tahmin edilen modelin durağan ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Sistem Durağanlık Analizi

Tahmin edilen sisteme ilişkin durağanlık testinin yapılmasının ardından nedensellik analizine geçilmiş, Toda-Yamamoto nedensellik analizlerine ilişkin bulgulara Tablo-4'de yer verilmiştir. Elde edilen bulgular, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından işçi dövizlerine doğru bir nedenselliğin varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre, artan kredi hacimleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çeken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır Çalışma kapsamında beklenen bir sonuç olarak bankacılık sektörü mevduat birikimlerinin

kredi hacimlerinde artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanısıra, bulgular Türk bankacılık sektörü gelişiminin işçi dövizlerinin ülkeye girişinde teşvik edici bir unsur olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, gelişen bankacılık sektörü yurda giren işçi dövizlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Elde edilen bu uzun dönem analizlerinin ardından kısa dönemli ilişkiler etki-tepki analizi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara Ek-1'de yer verilmiştir.

Tablo 4: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

	LREMIT	LFDI	LDEPOSIT	LCREDIT
LREMIT		13.700***	8.483**	1.648
LFDI	3.571		4.131	4.872*
LDEPOSIT	0.368	0.838		1.008
LCREDIT	1.140	0.473	10.651***	

Tablo satırlar dikkate alınarak okunmalıdır. Örneğin, anlamlı farklılığa işaret eden tablodaki 10.651 değeri banka mevduat hesabından kredi hacmine doğru nedensellik olmadığı hipotezini reddetmektedir.

***, ** ve * üst bilgileri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılıkları temsil etmektedir.

Etki-tepki analizlerine göre, yerel kredilerin mevduatlardaki şoklara karşı göstermiş olduğu tepki dışında anlamlı olan bir etki-tepki bulunmamaktadır. Buna göre, yerel krediler mevduattaki şoklara pozitif yönde tepki vermekte, söz konusu etki iki yıl süre ile geçerli olmakta sonrasında yok olmaktadır. Bu bağlamda, mevduat hacmindeki artış anlık olarak kredi hacimlerinde artışa katkı sağlamakta, söz konusu etki iki yıl kadar geçerli olmakta sonrasında ise mevduattaki şokun kredi genişmesi üzerindeki pozitif etkisi yok olmaktadır.

5. SONUÇ

Çalışma kapsamında, Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yurda giren işçi dövizleri ve bankacılık sektörünün gelişimi arasındaki ilişkiler uzun ve kısa dönemde irdelenmiştir. Toda Yamamoto (1995) ve etki-tepki analizlerinin kullanıldığı araştırmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının işçi dövizlerinin tahmin gücünü uzun dönemde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle, yabancı sermaye girişleri yurda giren işçi dövizleri açısından teşvik edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, bankacılık sektörü mevduat hesaplarından işçi dövizlerine doğru bir nedenselliğin varlığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Türk bankacılık sektöründe mevduat hacimlerindeki artışın yurda giren işçi dövizlerinin artışına katkı sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla, bankacılık sektöründeki gelişmenin işçi dövizlerinin yurda girişi açısından teşvik edici bir unsur olarak görüldüğü dikkat çekmektedir. Kısa vadede ise, yerel krediler mevduattaki şoklara pozitif yönde etki vermekte ve bu etkinin ise iki yıl içinde yok olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bankacılık sektöründe mevduat hesaplarının temel bankacılık fonksiyonu olarak büyük ölçüde kredi olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulguların karar verici gruplar ve politika geliştiriciler açısından önemli olduğu, dolayısıyla doğrudan sermaye yatırımlarının işçi dövizleri üzerindeki etkisinin politika geliştiriciler tarafından göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

İleriki çalışmalarda farklı değişkenler ve yöntemlerle, daha uzun zaman serilerinde işçi dövizleri üzerine çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bunun yanısıra, uluslararası yazında işçi dövizleri ile ilgili birçok çalışma olduğu görülmekle birlikte Türkçe çalışmalara ender rast-

lanmaktadır. Bu bağlamda Türkçe çalışmaların da artırılmasının literatürün gelişimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- ABALA, Daniel; (2014), "Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Empirical Analysis of Kenyan Data", *DBA Africa Management Review*, 4(1), ss. 62–83.
- AGGARWAL, Reena, Aslı DEMİRGÜÇ-KUNT ve Peria Maria Soledad MARTÍNEZ; (2011), "Do Remittances Promote Financial Development?", *Journal of Development Economics*, 96(2), ss. 255–264.
- AKINBOADE, Oludele Akinloye ve Emilie Chanceline KINFACK; (2014), "Financial Sector Development Indicators and Economic Growth in Cameroon and South Africa", *Social Indicators Research*, 115(2), ss. 813–836.
- ALFARO, Laura, Areendam CHANDA, Şebnem ÖZCAN KALEMLİ ve Selin SAYEK; (2003), "FDI Spillovers, Financial Markets and Economic Development", *IMF Tartışma Metinleri No: WP/03/186*, erişim adresi: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03186.pdf>
- AĞIR, Hüseyin, Muhsin KAR ve Şaban NAZLIOĞLU; (2011), "Do Remittances Matter for Financial Development in the MENA Region: Panel Cointegration and Causality Analysis", *Empirical Economics Letters*, 10(5), ss. 449–456.
- AYAYDIN, Hasan ve Nuri BALTACI; (2013), "Corruption, Banking Sector, and Stock Market Development: A Panel Data Analysis", *European Journal of Research on Education, İnsan Kaynakları Yönetimi Özel Sayısı*, ss.94–99.
- AYOUNI Saif Eddine, Fakhri ISSAOUI ve Salem BRAHIM; (2014), "Financial Liberalization, Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Dynamic Panel Data Validation", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(3), ss. 677–697.
- BERTHÉLEMY, Jean-Claude ve Sylvie DÉMURGER; (2000), "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China", *Review of Development Economics*, 4(2), 140–155.
- BORENSZTEIN, Eduardo, Jose DE GREGORIO ve Jong-Wha LEE; (1998), "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", *Journal of International Economics*, 45(1), ss.115–135.
- CHEE, Yen Li ve Mahendhiran NAIR; (2010), "The Impact of FDI and Financial Sector Development on Economic Growth: Empirical Evidence from Asia and Oceania", *International Journal of Economics and Finance*, 2(2), ss. 107–119.
- CHOONG, Chee-Keon ve Kian-Ping LIM; (2009), "Foreign Direct Investment, Financial Development, and Economic Growth", *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 2(1), ss. 13–30.
- ÇABUK, Altan ve Mehmet BALÇILAR; (1998), "What Does A Unit Root Mean? The Statistical and Economic Interpretation of Unit Root Processes with A Survey of Unit Root Test", *Jour-*

- nal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Cukurova Üniversitesi Ekonometri Özel Sayısı, 8, ss.289-332.
- DICKEY, David ve Wayne FULLER; (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with A Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), ss. 427-431.
- DICKEY, David ve Wayne FULLER; (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, 49(4), ss.1057-1072.
- DUTTA, Nabamita ve Roy SANJUKTA; (2011), "Foreign Direct Investment, Financial Development and Political Risks", *The Journal of Developing Areas*, 44(2), ss. 303-327.
- FAYISSA, Bichaka ve Christian NSIAH; (2008), "The Impact of Remittances on Economic Growth and Development in Africa", *Tartışma Metinleri Serisi*, erişim adresi: http://capone.mtsu.edu/berc/working/WP2008_02remittances.pdf
- FAYISSA, Bichaka ve Christian NSIAH (2010), "Can Remittances Spur Economic Growth and Development? Evidence from Latin American Countries (LACs)", *Ekonomi ve Finans Bölümü Tartışma Metni Serileri*, erişim adresi: <https://ideas.repec.org/p/mts/wpaper/201006.html>
- GIULIANO, Paula ve Marta RUIZ-ARRANZ; (2009), "Remittances, Financial Development, and Growth" *Journal of Development Economics*, 90, ss. 144–152.
- GUDARO, Amna Muhammad, Imran Umer CHHAPRA ve Salman Ahmed SHEIKH; (2010), "Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Pakistan", *Journal of Management and Social Sciences*, 6(2), ss. 84–92.
- GUPTA, Sanjeev, Cathrine PATTILLO ve Smita WAG; (2009), "Effect of Remittances on Poverty and Financial Development in Sub-Saharan Africa", *World Development*, 37, ss. 104-115.
- HUSSAIN, Rashid ve Ghulam Abbas ANJUM; (2014), "Worker's Remittances and GDP Growth in Pakistan", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(2), ss. 376–381.
- HERIOT, Kirk, John THEIS ve Noel D. CAMPBELL; (2008), "Foreign Direct Investment and Economic Freedom: An Empirical Investigation" *Tartışma metinleri*, erişim adresi: <http://www.mfa-2008.com/papers/FDI%20FI%20Midwest%20Final.pdf>
- INTERNATIONAL MONETARY FUND (IMF) Indicators of Financial Structure, Development, and Soundness, erişim adresi: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/pdf/ch02.pdf>
- KWIATKOWSKI, Desnis, Peter PHILIPS, Peter SCHMIDT ve Yongcheol SHIN; (1992), "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of A Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?", *Journal of Econometrics*, 54, ss.159-178.
- MALE, Stela; (2009), "Remittances and Financial Development. A study of the South-Eastern and Eastern European, Master Tezi, Jonköping International Business School, Jönköping Üniversitesi, erişim adresi: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:235158/FULLTEXT01.pdf>
- NASSER, Omar M. Al ve Xavier Garza GOMEZ; (2009), "Do Well-Functioning Financial Systems Affect the FDI Flows to Latin America?", *International Research Journal of Finance and Economics*, 29, ss. 60-75.
- NOMAN, Abdullah, Gazi UDDIN; (2011), "Remittances and Banking Sector Development in South Asia", *International Journal of Banking and Finance*, 8, ss. 47-66.
- OKE, Babatunde Olufemi, Olayinka Marte UADIALE Okwy ve Peter OKPALA; (2011), "Impact of Workers' Remittances on Financial Development in Nigeria", *International Business Research*, 4(4), ss. 218–225.
- OLADIPO, SO; (2013) "Macroeconomic Determinant of Foreign Direct Investment in Nigeria (1985-2010): A GMM Approach", *Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking (JEIEFB)*, 2(4), ss. 801–817.
- ÖÇAL, Tezer ve Faruk, ÇOLAK; (1999) *Finansal Sistem ve Bankalar*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- SAMI, Janesh; (2013), "Remittances, Banking Sector Development and Economic Growth in Fiji", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), ss. 503–511.
- SAMADI, Saeid, Saeid FATHI ve Sima TAHMASEBI; (2011), "Impact of Foreign Direct Investment on Financial Development Present to Political Corruption in the Countries of D-8", *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(5), ss. 445–450.
- SARITAŞ, Hakan; (2011), "İşçi Dövizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosuna Etkisi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3 (1), ss.163-182.
- SAYAN, Serdar; (2004), "Guest Workers' Remittances and Output Fluctuations in Host and Home Countries: The Case of Remittances from Turkish Workers", *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(6), ss. 68-81.
- SAYAN, Serdar; (2006), "Business Cycles and Workers' Remittances: How Do Migrant Workers Respond to Cyclical Movements of GDP at Home?", *IMF Tartışma Metni Serileri No: WP/06/52*, erişim adresi: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp0652.pdf>
- SAYAN, Serdar ve Ayça TEKİN KORU; (2007), "Business Cycles and Remittances: A Comparison of the Cases of Turkish Workers in Germany and Mexican Workers in the US", *MRPA Tartışma Metinleri No: 6030*, erişim adresi: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/6030/>
- SGHAIER Imen Mohamed ve Zouheir ABIDA; (2013), "Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth: Empirical Evidence from North African Countries", *Journal of International and Global Economic Studies*, 6(1), ss. 1-13.
- SHAHBAZ, Muhammad, Qureshi SHAMIM, Muhammad NADEEM ve Aamir NAVEED; (2007), "Remittances and Financial Sector's Performance: Under Two Alternative Approaches for Pakistan", *International Research Journal of Finance and Economics*, 12, ss. 133-146.
- SHAHRUDIN, Nursuhaili, Zarinah YUSOF ve Nurul Huda MOHD; (2010), "Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia: What Matters Most?", *International Review of Busi-*

ness Research Papers, 6(6), ss.235–245.

SIDDIQUE, Abu, Eliyathamby Antony SELVANATHAN ve Saroja SELVANATHAN; (2010), "Remittances and Economic Growth: Empirical Evidence From Bangladesh India and Sri Lanka", Griffith Business School Tartışma Metinleri Serisi No: 10.27, erişim adresi: http://www.business.uwa.edu.au/__data/assets/pdf_file/0006/1371948/10-27-Remittances-and-Economic-Growth.pdf

TODA, Hiro ve Taku YAMAMOTO; (1995), "Statistical Inference

in Vector Auto Regressions with Possibly Integrated Process", Journal of Econometrics, 66(1-2), ss.225–250.

UMOH, Okon, Augustine JACOB ve Chuku A. CHUKU; (2012), "Foreign Direct Investment and Economic Growth in Nigeria: An Analysis of the Endogenous Effects", Current Research Journal of Economic Theory, 4(3), ss. 53–66.

ZAKARIA, Zukarnain (2007), "The Causality Relationship between Financial Development and Foreign Direct Investment", Jurnal Kemanusiaan, (10), ss. 1-23.

EK 1: Etki-Tepki Analizleri

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.

